

УДК 351

DOI: 10.5281/zenodo.4127247

Клочко А.М., д.ю.н., доц., ХНУВС, м. Харків

Неклонський І.М., к.військ.н., доцент, НУЦЗ України, м. Харків

Коханенко В.Б., к.т.н, доцент, НУЦЗ України, м. Харків

*Klochko A., Doctor in Law Sciences, Associate Professor, Vice-Rector, Kharkiv
National University of Internal Affairs, Kharkiv*

*Neklonsky I., Ph.D of Military Sciences, Associate Professor,
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv*

*Kohanenko V., Ph.D in Technical Sciences, Associate Professor
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv*

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, ХАРАКТЕРИСТИКА

NATIONAL SECURITY: CONCEPT, ESSENCE, CHARACTERISTICS

У статті розглядають базові системні утворення у сфері національної безпеки – система національної безпеки та система забезпечення національної безпеки сучасної держави з урахуванням стрімких і постійних змін, їх взаємне підпорядкування, суб'єктна та об'єктна складові, соціально-політична роль.

Ключові слова: *національна безпека, система національної безпеки, система забезпечення національної безпеки, виклики, загрози, небезпеки.*

The article considers the basic systemic formations in the field of national security - the system of national security and the system of national security of the modern state, taking into account rapid and constant changes, their mutual subordination, subjective and object components, socio-political role.

Keywords: *national security, national security system, national security system, challenges, threats, dangers.*

Постановка проблеми. Безпека звичайно пов'язується зі станом нормального функціонування суспільних інститутів та інших форм соціальної діяльності, зі станом захищеності об'єкта (системи) від зовнішніх та внутрішніх негативних впливів, загроз, небезпек тощо. При цьому основними об'єктами, на які направлені заходи із забезпечення безпеки, тобто передусім захисні заходи, є людина і громадянин, суспільство і держава.

У наш час небезпека є об'єктивною і очевидною субстанцією, що має місце в реальній дійсності. Прагнення людини убезпечитися від загрожуючих чинників, явищ і процесів є природним і надзвичайно актуальним. Безпека повинна створювати гармонію і переборювати протиріччя у відносинах «людина – техніка», «техніка-техніка», «людина – навколишнє середовище», у взаєминах між людьми, особою і державою, суспільством, між націями і державами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання визначення змісту поняття національної безпеки держави, форм і методів її забезпечення досліджували вітчизняні вчені О. Бєлов, О. Вовк, В. Горбулін, Ю. Даник, Г. Дробаха, А. Качинський, П. Коршиков, В. Ліпкан, І. Романченко, Г. Ситник, Є. Смірнов, В. Телелим, В. Ткаченко, В. Шемаєв та інші науковці. Разом з тим, доцільним є поглиблений аналіз положень національної безпеки та виокремлення окремих питань, що стосуються її складових.

Постановка завдання. Метою статті є проведення загального аналізу різних аспектів національної безпеки України як поняття в сучасних наукових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Усі соціальні науки, у тому числі філософія, соціологія, культурологія, політологія, правознавство тощо, розробляючи проблеми гуманної безпеки або забезпечення безпеки людини, держави, народів, повинні спиратися у своїх дослідженнях на загальнонаукову категорію «безпека».

Категорію «безпека» у правознавстві (правову безпеку) доцільно трактувати як суспільну безпеку, безвідносно до того, чи забезпечує безпека захист публічного або приватного права. Право може розглядатися в системі управління як засіб (інструмент) забезпечення безпеки (безпечного існування) особистості, суспільства і держави, тобто застосовується нормативно-інструментальний підхід у тлумаченні співвідношення категорій «суспільна безпека» і «правова безпека».

Правову безпеку потрібно розглядати як фундаментальну категорію: категорія «суспільна безпека» важлива для розуміння права і багато в чому визначає його сутність та основні риси, значною мірою впливає на зміст і сутність праворозуміння, нормотворчості та правозастосування. Правову безпеку варто розглядати як загальну людську цінність, оскільки вона є однією з постійних потреб, яка детермінована природними умовами життя людини, суспільства, людства, а також як суспільне благо, котре покликане забезпечити існування інших благ.

Вплив суспільної безпеки на форму та зміст права повинен знаходити найбільш повне відображення у правотворчості, котра передбачає:

високу якість нормативних актів правових систем, що виявляється у високому рівні техніки нормотворчості, однозначності, простоті та єдності термінології;

логічність, чіткість та доступність текстів законів та нормативних актів, що виключає неоднозначне їх тлумачення;

зведення до мінімуму оціночних компонентів права (оціночних термінів);

виключення неясності і розпливчатості правових приписів.

Розглядаючи фактор безпеки у сучасній політиці Української держави, важливо окреслити значення відповідних термінів, більшість з яких охарактеризовані у чинній Конституції України:

визначення поняття екологічної безпеки, економічної, інформаційної та державної безпеки, інтересів національної безпеки (ст. 32, 34, 36, 39);

забезпечення національної безпеки (ст. 44);

основ національної безпеки (ст. 92);

національної безпеки, сфери національної безпеки, небезпеки (ст. 106);

особистої безпеки (ст. 126);

громадської безпеки (ст. 138).

У сучасній світоглядно-філософській думці існують два основні підходи до розуміння поняття «національна безпека». Фундатором першого, реалістичного підходу до розуміння даного поняття, є американський фахівець у галузі політичних наук Г. Моргентгау, який визначив національну безпеку як недоторканність території та інститутів держави, зробивши наголос на воєнну і політичну безпеку, що складає традиційне розуміння. Другий підхід – *Human Security* – розвивався в межах ідеалістичної теорії міжнародних відносин і позначався аналізом воєнних, політичних, економічних, соціальних, гуманітарних, екологічних проблем. [1]

Український законодавець виходячи з другого підходу за роки державної незалежності сформував повносилу правову базу політики національної безпеки, основою для якої є чинна Конституція України. Зокрема, в ст. 3 Конституції України сформульовані концептуальні засади забезпечення безпеки людини, в якій зазначено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою цінністю». А в ст. 17 чітко передбачено, що: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу».

Основними категоріями, які становлять зміст національної безпеки, є: «національна безпека»; «національні інтереси»; «об'єкти національної безпеки»;

«суб'єкти національної безпеки»; «принципи національної безпеки»; «функції національної безпеки»; «система (складові) національної безпеки»; «загрози, ризики і небезпеки національній безпеці»; «характеристика національної безпеки»; «фактори забезпечення національної безпеки»; «форми, засоби, методи та технології забезпечення національної безпеки» та ін.

Національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, запобігання і протидії корупції, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної та інноваційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних цифрових технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та в інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам (див. рис. 1).

Атрибутивними рисами національної безпеки, які характеризують її як систему, є незалежність, стійкість і стабільність та здатність до удосконалення саморозвитку і прогресу.

Антиподом системи національної безпеки є система дестабілізації національної безпеки, діяльність якої може призвести до деструктивних дій, а

то і загибелі нації та держави, або слугувати стимулом їх розвитку та самовдосконалення.

Принципова різниця між цими двома визначеннями полягає у різних рівнях співпраці, партнерства, взаємодії по лінії «людина – громадянин – суспільство – держава».

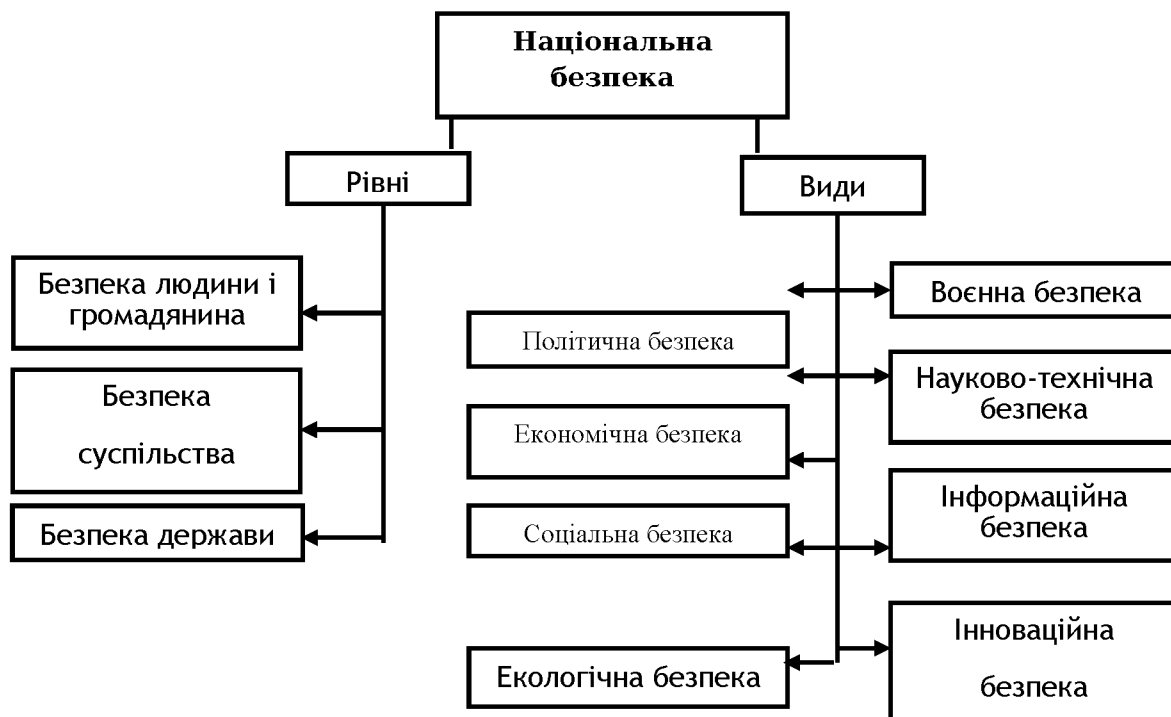

Рис. 1. Рівні та види національної безпеки

Правовою основою функціонування системи національної безпеки України є «Загальна декларація прав людини», Конституція України, закони, які безпосередньо стосуються регулювання відносин у сфері національної безпеки.

Загрози національній безпеці – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам України.

Даючи визначення держави, як правило, цитують Конвенцію про права і обов'язки держав, яка прийнята на VII Міжнародній конференції американських країн у 1933 році в Монтевідео, в якій йдеться мова про права і обов'язки держав: держава, будучи представником міжнародного права, має

право видавати свої закони, управляти, визначати юрисдикцію й компетентність власних служб і організацій та закони, що прийняті в цій державі, є обов'язковими для всіх, хто мешкає на території цієї держави. [2]

Уперше поняття «*державна безпека*» на теренах України згадується в ухваленому в серпні 1881 р. Височайше затвердженому Положенні про заходи щодо охорони державного порядку та громадського спокою. При цьому поняття трактувалося як рівноправне з терміном «суспільна безпека». [3]

Держава характеризується об'єктивно притаманною їй політико-юридичною властивістю – суверенітетом і «кожна держава зобов'язана поважати суверенітет інших учасників системи, тобто їхнє право в межах власної території здійснювати законодавчу, виконавчу, адміністративну й судову владу без будь-якого втручання з боку інших держав» [4].

Сьогодні поняття «*державна безпека*», «*національна безпека*», «*національні інтереси*», «*загрози національній безпеці*» і «*забезпечення державної безпеки*» визначаються в Конституції України (ст. 17), законах «Про основи національної безпеки України» (статті 7, 8), «Про Службу безпеки України» (ст. 24), «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (статті 1,3,4,6,8).

За результатами досліджень сектора безпеки України, що здійснювалися у 2005–2007 рр. Службою безпеки України, було запропоновано такі визначення понятійно-категоріального апарату у сфері державної безпеки:

Державна безпека – це захищеність державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності і недоторканності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу, інформаційної сфери та державної таємниці від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, організацій, окремих груп та осіб.

Забезпечення державної безпеки – спеціальний вид діяльності у сфері національної безпеки, яка здійснюється системою державних органів та військових формувань з використанням комплексу правових, організаційних,

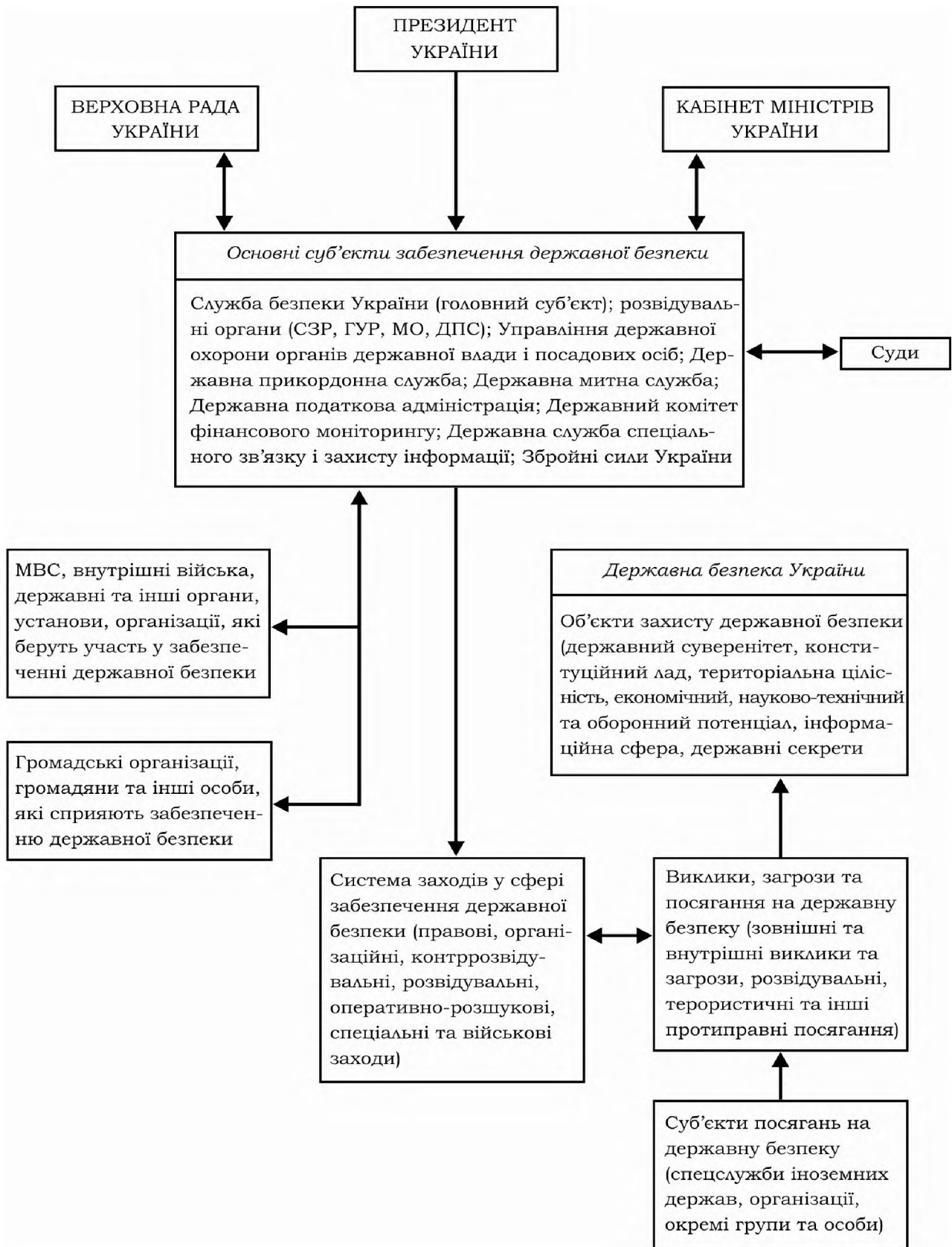

Рис. 2. Система забезпечення державної безпеки України

режимних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, службово-бойових та військових заходів, спрямованих на захист об'єктів державної безпеки.

Об'єкти державної безпеки – державний суверенітет, конституційний лад, територіальна цілісність, економічний та оборонний потенціал, інформаційна сфера та державна таємниця, які обумовлені існуванням держави.

Суб'єкти забезпечення державної безпеки – державні органи та військові формування, які забезпечують або обумовлюють існування держави.

Безпека завжди пов'язана з певними обмеженнями динаміки системи, зниженням її ступенів свободи в навколишньому середовищі. Це обумовлено тим, що збереження системи безпеки гарантується її певним інформаційно-комунікаційним змістом.

Для забезпечення безпеки в суспільстві створюються відповідні органи, служби та інші засоби забезпечення національної безпеки, передусім органи законодавчої, виконавчої та судової влад, силові структури і спецслужби тощо (рис. 2).

Висновки.

1. Сфера забезпечення національної безпеки сучасної держави перебуває у стані стрімких та постійних змін, і в ній переплітаються практично всі сторони життєдіяльності суспільства та функціонування держави.

2. Національна безпека як правова категорія є визначальною у сучасному державотворенні.

3. Забезпечення національної безпеки має свої особливості, що залежить від державних завдань та функцій безпеки, системи органів, що її забезпечують, їхніх повноважень, форм і методів професійної діяльності, що зумовлює доцільність його розгляду як окремого виду управління.

Список використаних джерел

1. Блюменау Д. И. Информация: миф или реальность? (О состоянии понятий «знание» и «социальная информация») / Д. И. Блюменау // НТИ. Сер. 2. – 1985. – № 2. – С. 1-4.

2.Туском Жан.Міжнародне право: Підручник. Пер. з франц. – К.: «АртЕк», 1998. – 416 с.

3.Собрание указов 1881 г., 9 сент., ст. 646 // Полное собрание законов Российской империи : собрание третье, т. 1 со дня восшествия на престол государя императора Александра Александровича по 31 дек. 1881 г. от № 1–385 и дополнения. – СПб., 1885. – С. 261. При цьому поняття трактувалося як рівноправне з терміном «суспільна безпека».

4.Международное право: Учебник / Отв.ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. (Диплом. акад. МИД РФ, МГИ МО МИД РФ). – М.: Международные отношения, 1996. – 608 с.

References

1. Blumenau DI Information: myth or reality? (On the state of the concepts of "knowledge" and "social information") / DI Blumenau // NTI. Ser. 2. – 1985. – No. 2. – P. 1-4.

2. Tuskom Jean. International law: Pidruchnik. Per. s French – K .: "Artek", 1998. – 416 p.

3. Collection of decrees of 1881, 9 Sept., Art. 646 // Complete collection of laws of the Russian Empire: third collection, v. 1 from the day of the accession to the throne of Emperor Alexander Alexandrovich to 31 December. 1881 from No. 1–385 and additions. – SPb., 1885. – P. 261. At the time of the understanding, he interpreted yak rivno–rightly with the term "suspension bezpeka".

4. International law: Textbook / Ed. Yu.M. Kolosov, V.I. Kuznetsov. (Diploma acad. MFA RF, MGI MO MFA RF). – M .: International relations, 1996. –608 p.